

ÖSZTÖNZŐ LELKISÉG
Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából

⌘

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
13. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán, rektor

ÖSZTÖNZŐ LELKISÉG

Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára

∞

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen, 2019

Ösztönző lelkiség
Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából
Szerkesztők: *Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
13. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán, rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-15-9

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2019

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem.
Minden jog fenntartva

A borítón található textil-képről készített fotó címe „Egy fedél alatt”.
Készült 2008. október 10-én, a dr. Bodó Sára vezetésével lezajlott
intézményi spirituális csendesnapon, amelyen a Debreceni Református
Kollégium óvodájának munkatársi közössége vett részt.
Fotó: *Barcza János*

Technikai szerkesztő: *Szilágyiné Asztalos Éva*

Nyomdai kivitelezés: *Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen*
Felelős vezető: *Kapusi József*

Dr. Bodó Sára

TARTALOMJEGYZÉK

LECTORI SALUTEM!	9
TÖRTÉNETMONDÓ SZENTÍRÁSSAL	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> Isten igazságosságáról – Kain és Ábel történetének fényében. Adalékok az ószövetségi theodicea kérdésköréhez	13
<i>SZABÓNÉ MÁTRAI MARIANNA:</i> Régmúlt vagy jelen? Néhány pillanat Jákob fia József történetéből	23
<i>GACSÁLYI ZSOLT:</i> Mese a Minden Manna Istenéről és annak szorgalmas mannaszedőiről	33
<i>HODOSSY-TAKÁCS ELŐD:</i> Salamon király vadasparkjában	45
<i>VLADÁR GÁBOR:</i> Lídia. Vázlat	55
<i>BALOG MARGIT:</i> A Pásztori levelek. Inspiráció a szakoktató lelkész és a gyakornok munkatársi kapcsolatához	67
<i>GÉMES ISTVÁN:</i> A lelkipásztor – megértő lény. Adalékok a Zsidókhoz írt levél szerzőjének képéhez	75
KIÁLTÓ ÉLETHELYZETEK BEN	
<i>LÉVAI-MAGYAR NOÉMI:</i> Az istenképek jelentősége a trauma-feldolgozásban	85
<i>KISS KLÁRA:</i> A verbális agressziótól az imádságig	97
<i>HODOSSI SÁNDOR:</i> A „Z” generáció középiskolásainak világa és a Szentírás	109

<i>NYITRAI ERIKA:</i> Az érintés érzelmeket közvetítő szerepe	119
<i>SOLTÉSZ JÁNOS:</i> Az öregkor megközelítése bibliai, lelki és erkölcsi szempontok fényében	129
<i>KÁLMÁNCHEY ALBERT:</i> Konfliktusok a háromszéki népballadák és a magyar népdalok szövegeiben	139
<i>HÉZSER GÁBOR:</i> „... de hát örültem...”. Tűnődések a köszönetről, a halálról és az örömről	147

MEGÚJULÓ TETTERŐVEL

<i>BUGÁN ANTAL:</i> Találkozások	155
<i>HORSAI EDE:</i> Válaszd az életet! Életre bátorító katechézis a második adventben	173
<i>KUSTÁRNÉ ALMÁSI ZSUZSANNA:</i> A (báb) játékban rejlő gyógyító lehetőségek	181
<i>MÉZES ZSOLT LÁSZLÓ:</i> Látni a láthatatlant. A láthatatlan színház kapcsolata a spiritualitással	191
<i>JAAP DE LANGE:</i> Het lied in het pastoraat. Een praktijkgerichte bijdrage	203
<i>KOVÁCS ÁBRAHÁM:</i> A Heidelbergi Káté útján vagy arról letérve? Újorthodox és liberális református antropológiák a Biblia fényében	213
<i>FEKETE KÁROLY:</i> Miért jó tankönyv Ravasz László Homiletikája?	221
<i>KORÁNYI ANDRÁS:</i> Vigasztaljátok népemet! Közösségi traumák és az igehirdetés	231
<i>SZABÓ LAJOS:</i> Hitünk megerősítése hétköznapijainkban. „Erősítsd meg Istenünk, amit cselekedtél értünk...”	239

AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA BODÓ SÁRA PUBLIKÁCIÓIHOZ	251
--	-----

A KÖTET SZERZŐI	257
-----------------	-----

A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI	259
-----------------------------------	-----

KISS KLÁRA:

A verbális agressziótól az imádságig

„Ma este 6 órákkor az 5dik emeleti lépcsőfordulóba lakógyűlést tartunk. Kérem a kedves lakótársakat, hogy mindenki legyen ott a gyűlésen, hogy a múlt héten kiküldött kérdésekről szavazhassunk. (utóirat: aki pedig ezt a papírt leveszi innen, annak száraggyon le a keze!!!)

Tisztelettel: Sz.-né Marika, házigazdónok.”

A fenti üzenetet pár éve egy panelház földszinti liftajtájára ragasztva olvashatta a lakóközösség. Az üzenet szokatlan érzelmi töltéssel bírt, az indulatos utóirat sok korábbi sérelem, bosszúság kijelzője lehetett. Az agresszív szöveg befogadásával is fokozott érzelmi hatások jártak együtt; volt, aki vérig sértődött, volt, aki parttalanul röhögött. Hogy a gyűlésen ott volt-e mindenki, azt nem tudom. De az bizonyos, hogy az üzenet másnap reggel is a helyén volt. Senki sem kockáztatott... Sz.-né, Marika hatékony kommunikációs formát választott. Úgy fenyegetett meg mindenkit, hogy konkrétan senkivel sem keveredett személyes konfliktusba.

Íme, az átok, mint közvetlen nyelvi agressziófajta érdekessége, és előnye; az agresszió sikerességéhez nem szükséges, hogy a beszélgetőpartner direkt, személyes sértést tapasztaljon. Az átok akkor is betölti pragmatikai kommunikációs szerepét, ha a beszédpartnerek nem kerülnek szemtől-szembe egymással, vagy ha a megtámadott fél nem hallja magát az átkot, hiszen a szavak ősi mágikus erejében bízva a romlás/átok kimondásával valóságos fizikai romlás bekövetkezik be. Vagyis az átok célja nem a szóbeli bántalmazás, hanem a fizikai károkozás a szavak „varázserején” keresztül.

Freud úgy tartotta, előrelépés volt a fejlődésben, amikor az ember a cselekvést szóvá szelídítette, amikor a kulturális haladás egy bizonyos fokán a szó lépett a durva tett helyébe. „A szó eredetileg varázslat, mágikus aktus volt, de máig sokat megőrzött eredeti erejéből.”¹ – Hosszú út vezet Kinney kísérle-

1 FREUD, Sigmund: *Totem und tabu*, London, Imago, 1940. 214.

tekkel is igazolt állításai: „Az énkép elleni támadások potenciálisan lehetnek károsabbak, mint a test ellen elkövetett fizikai támadások.”

Az evolúciós látásmód szerint egész beállítódásunk a veszélyre, illetve annak elkerülésére koncentrál. Ennek nyomán a minket ért negatív hatásokat érzékeljük a legerősebb ingerként, akkor is, ha azok „csak” szavak szintjén történnek. Sokkal erőteljesebben válaszolunk a minket ért kritikákra, mint a dicsőretnre, sokkal pontosabban emlékszünk a sértő megjegyzésekre, mint a bókokra. Ezt az a neurobiológiai tény is megerősíti, hogy a pozitív és negatív hatásokat két különálló agyi terület dolgozza fel. Így például az egyik szülő kedves szavai nem jelentenek automatikus kárpótlást a másik szülő durva beszédéért.²

A verbális agresszió a nyelvi viselkedésnek az a fajtája, amely sérti a másik embert vagy mások önérzetét, belőlük a megbántottság érzését váltja ki, mind tartalmilag, mind alakilag deminutív jellegű közlés. A verbális agresszióknak széles skálája van: beletartoznak a durva szidalmazások és az enyhébb szóbeli fenyegetések, de akár egy lekicsinylő ajakbiggyesztés is. A verbális agresszió meghatározásában sok a szubjektív elem; a megnyilatkozások a személy érzelmi szférájában idéznek elő változásokat. A sérelmet szenvedett egyén reakciója a passzív visszavonulás, az elhidegülés, a bezárkózottság lesz, vagy éppen az aktív ellentámadás.³ A nyelvi agresszió olyan beszédaktus, amely a sértett homlokzatát akarattal vagy akaratlanul, közvetlenül vagy közvetve, de mindenképpen rombolja.⁴

A nyelvi agresszió azonban nem minden esetben azonosítható a trágár, durva stílusú beszéddel, ez annak csak egy alelete. „A megnyilvánulási formák sokféleségét vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy bármilyen nyelvi elem, nyelvhasználati sajátosság, társalgásszervezési mód [...] válhat az agresszió hordozójává. Az agresszió megjelenhet [többek között] a hangerőben, a hangjelzésben, a szóhasználatban, a fogalmazásmódban, az irónia alkalmazásában, vagy a beszédpartner félbeszakításában.”⁵

2 DUDÁS Dóra: *A szavak ereje*, http://csalad.mandiner.hu/cikk/20170208_dudas_dora_a_szavak_ereje_a_verbalis_bantalmazas_hatasa_a_szemelyisegunkre (letöltés ideje: 2019. január 14.)

3 SUBOSITS István: *A verbális agresszió*, in: Hárdi István (szerk.): *Az agresszió problémái* korunkban, Budapest, Szociális Munka Alapítvány, 1996. 101.

4 BATÁR Levente: *Diskurzusok nyelvi elemzése nyelvi agresszió szempontjából*, Pécs, 2009. 65., <http://www.nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/files/pdf/BatarLevente2010.pdf> (letöltés ideje: 2019. január 14.)

5 DOMONKOSI Ágnes: *A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban*, in: ZIMÁNYI Árpád (szerk.): *Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben*, Eger, EKF Líceum Kiadó, 2008. 53–59.

A nyelvi agresszió célját tekintve a kommunikációban részt vevők dominancia-viszonyának pozicionálására, lerombolására, vagy meg/visszaszerzésére szolgál. Általában a frusztráltság megszüntetésének, elfojtott érzelmek kiélésének eszköze, vagy egyféle sokkterápia, amikor az ember kimondja a kimondhatatlant és megnyugszik.⁶

Azt már korábban is észrevettük, hogy a gondolkodásban a fizikai és a társas fájdalom megnevezése azonos fenomenológiai és idegi alapokon működik, hiszen ugyanazokat a szavakat, metaforikus képeket használjuk a fizikai és a társas sérülések leírására: eltörök a csontunk, összetörök a szívünk; hasfájás, szívfájdalom. Vagyis az átélt társas kirekesztést követő fájdalom átfedésben van a fizikai fájdalom idegrendszeri folyamataival.⁷ A szociális elutasítás érzése ugyanazokat az idegpályákat aktiválja, amelyek fizikai fájdalom esetén is ingerületbe jönnek. A verbális agresszió háttérmechanizmusa tehát minden tekintetben a fizikai agresszióval azonos az agresszor és az áldozat részéről egyaránt.

Az agresszor dühe saját hatalomvesztéséből fakad, a dühkitörésének oka az a meggyőződés, hogy a belső egyensúly elvesztéséről az áldozat tehet, illetve a kognitív funkciók kikapcsolása. Jutulma lehet a felgyülemlett feszültségtől való pillanatnyi megszabadulás és az újra megerősödött hatalmi pozíció.

Manapság teljesen elfogadott, hogy az verbális agresszió legitim problémamegoldó technika. A valóságban azonban nem oldja meg a problémát. Sőt, az interakciós partnerek mindegyikére rossz hatással van: közvetlenül rombolja az áldozat önképét, de az agresszor önképét is, hiszen a nyelvi agresszió kiélése miatt társas lényként kudarcot vall.

A szóbeli bántalmazásra az áldozat fizikuma is reagál; gyomor- és hátfájás, émelygés, fejfájás, levertség, fáradtság tünetei jelentkezhetnek.⁸ Sokszor nem a szavak értelméből, hanem a testi jelekből ismerjük fel, hogy nyelvi agresszió áldozatává váltunk. A rendszeres nyelvi agresszió pszichológiai és fiziológiai következményei hasonlóak a poszttraumás stressz tüneteivel (PTSD): pánik, félelem, szorongás, rémálmok, tolakodó gondolatok, megfélemlítettség érzése. A hosszabb távú következmények közé az öné-

6 PAP Kinga: A nyelvi agresszió a kortárs irodalomban és az ifjúság nyelvhasználatában, <https://docplayer.hu/1982448-Pap-kinga-katalin-a-nyelvi-agresszio-a-kortars-irodalomban-es-az-ifjusag-nyelvhasznalataban.html> (letöltés ideje: 2019. január 14.)

7 McDADE, Thomas W. – HAWKLEY, Louise C. – CACIOPPO, John T.: Psychological and behavioral predictors of inflammation in middle-age and older adults? The Chicago Health, Aging and Social Relations Study, *Psychosomatic Medicine* 68 (2006)/3, 376–381.

8 EVANS, Patricia: *Szavakkal verve... Szóbeli erőszak a párkapcsolatokban*, Budapest, Háttér Kiadó – NANE Egyesület, 2004. 82.

tékelési zavart, a félelmet, a szégyent és a pánikot sorolják. Állandó érzés a harag, az undor és a félelem.⁹ Hatékonyságát tekintve tehát kifejezetten erős fegyvernek tűnik a verbális agresszió, de kétélű fegyver. Mert nemcsak a harag-szavak címzettjeit rombolja, de azok feladóját is megterheli. Szelep funkcióját leszámítva pedig, összességében nem hat a probléma konstruktív megoldásának irányába.

Mit kezdjünk hát haragunkkal? Haragot hordozó vállalhatatlan szavainkkal?

A Biblia figyelemre méltó modellt kínál a Zsoltárok könyvében, ahol a sértett ember szavakba kódolt negatív érzelmeinek tartalma nem kell, hogy megváltozzon. Csak az iránya változik. Ebben az aktusban, az Istennek elmondott panaszban a verbális agresszió imádsággá válik.

A Zsoltárok könyve igen gazdag példatára az agresszió belső tapasztalati világának. A könyv, amely liturgikus használatán túl személyes imádságok könyvének is tekinthető, nem egy jámbor hívő, csendes belső szobájába vezet bennünket. Éppen ellenkezőleg. A zsoltárok szenvedélyesek, papírra vetve is hangosak. Ám szenvedélyességük a szenvedélyes szeretet kifejeződése. Csak az tud így haragudni a rosszra, aki nagyon szereti a jót. Illetve nem szereti igazán a jót az, aki még sohasem haragudott a rosszért.

„A zsoltárosok állítják magukról, hogy igaz emberek, és előfordul, hogy Isten előtt iszonyú szavakat zuhogtatnak ellenségeikre. Hol marad saját vétkeik megvallása, hol a mások vétkeinek megbocsátása? [...] A zsoltárírók tapasztalata, hogy a rossz olyan terv, ami nem áll meg féluton. Az ellenség ölni akar. A megszállottságig ismétlődő téma ez: a zsoltárosnak mindig a »nyomában vannak«, »akik megölik az egyenes úton járókat« (37,14); »vesztemet akarják, rosszat terveznek ellenem, életemre törnek« (35,4; 38,13; 40,15; 54,5). Úgy érzi, üldözik, lépéseit figyelik, »gyűlölik kegyetlen gyűlölettel« (25,19) Furcsának tűnhet ez. S valóban, Káin megölte Ábelt, Ézsau meg akarta ölni öccsét, József testvérei halálát akarták, Saul fegyveresen üldözte Dávidot.”¹⁰

Saját korunk féligazságaira, a nyilvános hitelrontás, vagy az üres propagandák nagy szavaira asszociálva, nem szabad alábecsülnünk a zsoltárosok szenvedésének realitását.¹¹ A zsoltárírók nem túloznak, még ha olykor kifeje-

9 JAY, Timothy B.: Do offensive words harm people? *Psychology. Public Policy and Law* 15 (2009)/2, 81–101.

10 BEAUCHAMP, Paul: *A zsoltárok világa*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2013. 49.

11 WEBER, Beat: Hallelujah, der Feind ist vernichtet!? Halleluja, der Feind ist vernichtet!? Was „Rachepsalmen“ uns sagen – (un)zeitgemäße Überlegungen, in: AMSTUTZ L. – JECKER H. (Eds.), *Fit für die Welt!? Beiträge zu einer friedenskirchlichen Theologie und*

zetten agresszívnek tűnnek is. Az erős kifejezések *valóságos szenvedést* írnak le. És nem kérhetjük számon rajtuk, hogy *nem elég tapintatosak* és választékosak életükre törő, teljes egzisztenciájukat fenyegető ellenségeikről panaszkodva. Jó tükröz ez számunkra, amit semmiképpen nem szabad félretennünk csak azért, mert a zsoltáros jobban hasonlít valóságos önmagunkhoz, mint ahhoz az emberhez, akinek megálmodjuk magunkat.

A Zsoltárok könyve az erőszak megközelítésének egy igen tanulságos, biblikus lehetőségét tárja elénk. 1. Kifejezi azt a jogos haragot, melyet az áldozat érez hóhérjával szemben. 2. Az erőszak ördögi körét megszakíthatja a Jahwe-ről, mint Szabadítóról és Védellemezőről való megemlékezéssel, ami lélegzethez juttatja még a minden oldalról szorongató strukturális erőszak tapasztalati valóságában is.¹² 3. A zsoltárirók intenzív szenvedése arra ösztönöz, sőt kényszerít bennünket, hogy ne lépjünk túl az erőszak okozta szenvedés tényén és következményein. Mielőtt túlságosan gyorsan a megbocsátást követelnénk, számoljunk a jog, igazságosság, és elégtétel bibliai követelményeivel. 4. Az elégtétel, büntetés és az igazságszolgáltatás jogáról való lemondás nem az első lépés.¹³

A panasz-zsoltárok nem nyújtanak dogmatikus teológiát, de etikát sem. Poimenikai jelentőségük viszont annál nagyobb. 1. Ezek a költői imádságok, tükröt tartanak az erőszakos elkövetőnek, miközben az áldozat szájába adják az isteni igazságszolgáltatás utáni kiáltás szavait (identifikáció). 2. Az áldozat megőrizheti emberi méltóságát, protestálhat, szembe nézhet az ellenséggel, és a tőle való félelmet erőszakmentesen kibírja. 3. A zsoltárokban Istennek átengedett igazságszolgáltatás tulajdonképpen lemondás a saját megtorlásról, tehát tehermentesít.¹⁴ „*Enyém a bosszúállás, én megfizetek*” Isten magának tartja fenn a bosszúállás jogát, több okból is. Egyrészt, mi nem vagyunk alkalmasak arra, hogy objektíven ítéljük meg a dolgokat. A sérelmeket mindig nagyobbnak érzékeljük, ha mi kaptuk őket. Nem is vagyunk birtokában minden információnak, ami segíthetne a korrekt ítélelhozatalban. Harmadszor, a bosszúállás igen megterheli az ember szívét. Gyakorlatilag megszállva tartja azt, aki elszánta magát a revánsra. S ha meg is tudja azt valósítani, nagy árat fizet érte, mert átjárja minden gondolatát, igénybe veszi teljes személyiségét. Életformává, az élet alaphangjává válik a keserűség és a gyűlölet.

Gemeindepraxis. Festschrift zum 65. Geburtstag von Bernhard Ott, Schwarzenfeld, Neufeld Verlag, 2017, (Edition Bienenberg, 6), 29–43. (itt: 34).

12 ZENGER, Erich: *Ein Gott der Rache? Feindpsalmen verstehen*, Freiburg, Herder, 1994. (Biblische Bücher, 1) 79.

13 WEBER, i. m., 39.

14 ZENGER, i. m., 172.

Negyedszer pedig az a paradoxon áll elő, hogy aki meg szeretne szabadulni bántalmazójától, azt éppen az iránta érzett izzó gyűlölet köti össze állandóan „jelenvalóvá gondolt” haragosával, megfosztva őt ezzel a sebgyógyulás és a felejtés lehetőségétől is. 4. Az igazságtalanságra való emlékezés (137. zsoltár) lehet mérgező és gyógyító erő is. A „jó” (valóság) emlékezet az áldozat érzéseinek, tapasztalataink komolyan vételéről szól.

Máskor azonban inkább az emlékektől való távolmaradás ajánlott. Mind az emlékezés, mind a feledés egy-egy fontos mozzanata a megbocsátásnak. „*Onnan tudhatjuk, hogy megtettünk egy fontos lépést a gyógyuláshoz vezető úton, amikor többé nem félünk szembesülni a sebeink emlékével, és nem érezzük az azokhoz – vagy ártott formájukhoz – való visszatérés állandó kényszerét sem.*”¹⁵

A zsoltárok azzal is támogathatják a harag szabad áramlását, hogy levonulásának egy erős liturgikus struktúra medrét biztosítják. Ki tudnak vezetni a bosszú rabszolgaságából, mert a haragnak Isten színe előtt készítenek helyet. Ebből következik, hogy a harag és gyűlölet is az istentisztelethez tartozó kategóriák (lehetnének). Rejtély, hogy imádságaink mégis miért olyan „ellen-ségmentesek”?¹⁶

Joel Lemon¹⁷ szerint „*a mód, ahogyan a zsoltárokat imádkozzuk, befolyásolja viselkedésünket és cselekvésünket.*” Az átok- és panaszzsoltárok igénylik a közösségi kontrollt. Amikor az egyes segítségkérők ajkán elhangzanak, arra a közösség mondhat ámen-t, de meg is tagadhatja azt. A testvéri közösség teret adhat a panasznak és az átoknak, szolidárisan hordozhatja az erőszaktól sebzett embert, szituatív megerősíthet vagy korrigálhat, és Jézushoz a „fájdalmak férfához”, az egyház Fejéhez utalhatja az ügyet.

A zsoltárokból megmarad az irgalmasság és igazság polaritása. A bosszúról való lemondás jézusi megoldás, de egy elvi, isteni erőszakmentesség idegen a Bibliától. A kívánt, de nem végrehajtott erőszak alapja, hogy van Isten, aki érvényt szerez az igazságnak. Ilyen értelemben a zsoltáros isteni szférába és hatáskörbe utalja a dolgokat, ügyének megoldása egy másik szinten történik. A Biblia a zsoltárokból a fájdalmas bosszú és panasz szavát is felvállalja.

15 VOLF, Miroslav: *Emlékeink gyógyulása*, Budapest, Harmat, 2016. 84.

16 STOWE, David W.: *Song of Exile: The Enduring Mystery of Psalm 137*, New York, Oxford University Press, 2016. 167–172.

17 LEMON, Joel M.: Saying Amen to Violent Psalms: Patterns of Prayer, Belief, and Action in the Psalter, in: JAKOBSON Rolf (Ed.): *Sounding in the Theology of Psalms. Perspectives and methods in contemporary scholarship*, Minneapolis, Augsburg Fortress, 2011. 93–109.

De ez, noha bibliai szó, semmiképpen sem az utolsó. Jézus Krisztus keresztje felől nézve, csak az utolsó előtti szó.

A zsoltáríró panaszos imádsága nem nyavalygás, hanem harc. Nem csak ellenségei ellen, sokkal inkább a *hitért*. Indulatos haragja harcos kiállás egy *érték mellett*, amit védeni kell. Talán az igazságot, az emberi tisztességet, a szolidaritást, az egyenes beszédet, vagy a gyengébbek jogát... Keserves panasza küzdelem a *kapcsolatért is*, amit elveszített azokkal, akik körülveszik, s akik a történetek ellenére sem közömbösek számára.

Az indulatok által felfakadó verbalitás azonban nem maradhat kizárólag vertikális irányultságú. Isten előtt elmondott szavaink nem váltják ki a horizontális rendezés szavait. Még akkor sem, ha a harag megélése és kommunikálása köztudottan a keresztyén viselkedéskultúra egyik neuralgikus pontja.

Ideál és tapasztalat között

A keresztyén hagyomány a jézusi szelídség nyomán az erőszak minden fajtáját (a verbálisat is), és már a hozzá vezető érzelmeket is tiltotta. A harag például a hét fő bűn egyike volt, mivel sok egyéb bűn okozójának tartották. A haragtól való félelemnek, tartózkodásnak erős alapjait találták az Újszövetségben. *„Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: Ne ölj! Mert aki öl, méltó az ítéletre. Én pedig azt mondom nektek, hogy mindenki, aki haragszik testvéreire, méltó az ítéletre. Ha valaki azt mondja testvéreinek: Oktalan, méltó a főtanács ítéletére; aki pedig azt mondja: „Bolond”, méltó a gyehenna tüzére”* (Mt 5,21-22).

„A test cselekedetei nyilvánvalók: paráznaság, tisztátalanság, bujaság, bálványimádás, mágia, ellenségeskedés, viszálykodás, versengés, harag, veszekedés, széthúzás, szakadás, irigység, részegeskedés, tobzódás és hasonlók... A Lélek gyümölcsei pedig: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás” (Gal 5,19-22).

„Minden keserűség és harag, indulat, szóváltás és szitkozódás legyen távol tőletek minden gonosszággal együtt.” (Ef 4,31-32) *„Most azonban vessetek el magatoktól mindezeket: a haragot, az indulatosságot, a rosszakaratot, szátokból a káromlást és a rút beszédet... Öltsetek hát magatokra, mint Isten szent és kedves választottai az irgalmat, a jóságot, alázatosságot, szelídséget és béketűrést! Viseljétek el egymást, és bocsássatok meg egymásnak, ha valakinek panasza van a másik ellen!... Mindezek fölé pedig: öltsetek magatokra a szeretetet, amely a tökéletesség köteléke”* (Kol 3,8). *„Aki másként tanít, s nem tartja magát a mi Urunk Jézus Krisztus egészséges igéihez és az istenfélelemmel összhangban levő tanításhoz, az önhitt, nem tud semmit, a szörszálhasogatás, és a szócséplés*

betege. Ebből pedig irigykedés, veszekedés, káromlás, rosszakaratú gyanúsítás fakad... De te, Istenembere, menekülj ezektől a dolgoktól: igazságra, vallásosságra, hitre, szeretetre, béketűrésre, szelídségre törekedj!” (1Tim 6,3kk) „Mert ember haragja Isten igazságát nem munkálja.” (Jak 1,10)

A fent felsorolt igehelyek a keresztyén életvezetést úgy mutatják be, mint aminek legfontosabb vonása az önfegyelem. Az agresszió minden formáját – a szexualitáshoz hasonlóan¹⁸ –, igen veszélyesnek tartják, mert azokban olyan elementáris erők mozdulnak meg, amelyekben az ember elveszti az ellenőrzést ön maga fölött.¹⁹ (görög dualizmus) Mivel az Újszövetség igen erős határvonalat állít az ó ember és az új ember valósága közé, ezzel együtt minden pozitív emberi tulajdonságot, viselkedési mintát az utóbbihoz, az újjászületett emberhez kapcsol, a jézusi szelídséghez képest megkérdőjelezhetőket pedig magától értődően nem kívánatosnak minősíti, mint ami a megtérés előtti állapot sajátja.

Nem számol az emberi természet összetettségével, és az emberi kapcsolatok ellentmondásosságával. A szeretet nevében a haragot és az agressziót kizárólag negatív előjellel említi, semmi jót nem feltételez róluk. De nem akar tudni a mindenek fölé helyezett szeretet másik arcáról sem, ami olykor lehet manipulatív, dühítő vagy fojtogató. Ez a magas ideál és utópisztikus cél elhomályosította az ószövetségi haragvó Isten képét, a próféták ostorozó fellépését, amivel intették a hit ellenségeit, de még a templomtisztító Jézus, sőt az evangélium tisztaságát, a gyülekezetek egységét oroszlánként védelmező Pál apostol alakját is.

Ezt a tendenciát két dolog, egy szellemtörténeti irányzat és egy keresztyén kegyességi mozgalom is erősítette. Előbbi a felvilágosodás, az ésszerű élet, a tolerancia és a lelkiismereti és vallásszabadság ideálját terjesztette el, amelyben a belátás megszabadíthat minden káros és erkölcstelen érzelemtől, viselkedésmódtól. Második pedig a pietizmus, melynek jellemzője egyfajta mérsékelt bensőségesség és az erős érzelmek (harag, agresszió, gyűlölet) el-

18 HALÍK, Tomáš: *A gyóntató éjszakája*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2010. 201. Halík idéz egy tanulmányt, egy de Sade márki művéről szóló eszmefuttatást. „A szerző rámutat arra, hogy amikor a felvilágosodás során a vallás azonosult a „értelem és erkölcs” világával, a szentség, az a bizonyos mysterium tremendum et fascinans, ami előtt megtorpan az ész, két búvóhelyre menekült: az erőszak és a nemiség területére.” Ez a szemlélet talán segít megérteni, miért ez a két dolog áll a filmipar érdeklődésének homlokterében, miért olyan nagy az érdeklődés e témák szuggesztív képeire, mint ami kilépést jelenthet a mindennapi szürkeségből és némi extázist biztosít az ésszerűség szférájának átlépésével.

19 PRUYSER, P. W.: *A Dynamic Psychology of Religion*, New York, Harper & Row, 1968. 139.

utasítása. „Ha az ember már megigazult, akkor üdvösségében egészen biztos lehet; de hamarosan rátalál a test gyarlóságára és a vele született bűnös, rossz szokásokra. Szíve mélyéből nem kíván mást, mint Istent, és az örök életet, és minden világi dolgot a szem és a test kéjvágyának tekint. A gőgös életet pedig szemétnak és ártalomnak tartja: de érzi, hogy az átöröklött bűn a testében moccanog, és mindenféle kételyeket és gonosz gondolatokat ébreszt benne, majd akaratának a gonosz ingerlését okozza, és azt is érzi, hogy a bűn hosszú és régi szokása miatt kívül még gyakran – így vagy úgy – szavaiban és tetteiben még elhamarkodottan cselekszik.”²⁰

Ebből a fajta érzelmi le szabályozottságból Klessmann szerint négy dolog következik: 1. A harag és az agresszió központi és igen erős érzelmek, lehasításuk, elnyomásuk elképzelhetetlen a teljes érzelmvilág sérülése nélkül. 2. Mivel a harag és az agresszió az énerő és az önérvényesítés fejlődésének fontos alkotórésze, ezért elnyomásukkal az énrre vonatkozó viszonyulásokat értékelik le és nyomják el: az énerőt, az önérvényesítést, a saját képességekre való büszkeséget stb. Az egészséges önértékelést kiönti az agresszió elfojtásának fürdővizével. Ennek következménye, hogy a különbségek, elhatárolódások azonnali harmónia-törekvéseket, szépítést és elkendőzést indítanak el. 3. A keresztyének között gyakran tapasztalható depresszió, bűntudat, önmaguk leértékelése, testi vagy lelki szenvedések türelmes és örömteli elviselése, mintegy a keresztyén erényesség megnyilvánulásaként, melyben az ember saját élete és boldogulása nem jelent semmit, csak a Krisztus követése és a gyülekezet épülése. 4. A harag és agresszió elfojtása mellett a keresztyének között igen sok a közvetett nézeteltérés, a csendes elkeseredett és krónikus ellenségeskedés, rosszindulat, hirtelen kitörések, villongások, illetve sok kapcsolat szakad meg, a gyülekezeteket sokan hagyják el szóltanul, mert inkább szakítanak, ahelyett hogy veszekednének.²¹ Ennyiben a keresztyének, ha közelebbről megnézzük őket, egyáltalán nem tűnnek békésebbnek, vagy szeretetteljesebbnek, mint a kortársaik.²²

A magas ideálok által meghatározott közeg, melyben érzelmeinket nem szabad közvetlenül kifejezni, megbetegítő közeg.²³ Így az egyház, melynek terá-

20 SCHMIDT, Martin – JANNASCH, Wilhelm: *Das Zeitalter des Pietismus*, Wuppertal, R. Brockhaus, 1988. (Klassiker des Protestantismus, 6), 86.

21 KLESSMANN, Michael: Harag és agresszió az egyházban, *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat* 3 (2005)/2, 103.

22 NIETZSCHE, Friedrich W.: *Emberi – túlságosan is emberi*, Szeged, Szukits Könyvkiadó, 2000. 914.

23 RUBIN, Theodore I.: *A dühös ember*, Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1980. 24.

piás helynek kellene lennie, válhat megterhelő és veszélyeztetett közösséggé, ahol az érzelmek kevésbé azonosíthatók és a kapcsolatok meglehetősen felszínesek.

Mivel az egyház spirituális igényekkel érkező, szeretetet adni és kapni vágyó emberek társasága, ezért sokkal erősebb a belső igény az el- és befogadottságra, mint más közösségekben. Az elfogadottságnak ez a mélyről fakadó vágya ellene hat olyan érzelmek (harag, düh, ellenvélemény, elégedetlenség) kifejezésének, amelyek miatt elveszíthetnénk szeretetre méltóságunkat,²⁴ egyben biztonságérzetünket, ezért hajlamosak vagyunk elnyomni azokat és inkább a „biztonságos” hallgatást választani, vagy olyan szavakat rakni egymás mellé, amik semmit sem jelentenek, csupán elrejteneik.

„Ijedten figyelem a koporsóba zárt szavakat, az életből eltávozott beszédhullottakat, az abortált szavakat, melyeket a félelem miatt sohasem mondtak ki, s már nincs esélyük a születésre, a mások által diktált szavakat, a tollbamondás szónokait, a semmit mondó szövegeket, a főnöke arcát leső ünnepi szónokot, a mosolyogva felolvasott körleveleket, a szorongó beadványokat, a »mély tisztelettel« aláírt kérelmeket, az érthetetlen, durva felszólításokat: ijedten figyelem magunkat, hiszen szavainkból derül ki, hogy kik és mik vagyunk valójában, szavaink elárulják jellemünket.»²⁵

Beszélnünk kell. A saját szavainkat megelve, őszintén, egyszerűen. A hallgatás padozata alatt üszkösödő sebeinkről elsősorban Istennel kell beszélnünk. Megkérni, hogy szóljon hozzánk egy szót, amikor rajtunk szavak rontása van. Neki nem olyan rettenetesen nehéz elmondanunk, amit úgyis tud... Egymással nehezebb. Mert egymással is beszélnünk kell. Szózuhatagok mögé rejtett hallgatásunknál csak az a feszültség elviselhetetlenebb, amit ez az egyezményes némaság generál közöttünk.

De ha szólunk, a megfelelő szavakat kell megtalálnunk. Mert nincsen „csak szó”. Az a „csak szó”, emberi létünk termőtalaja.²⁶ A szavak hatalmas realitás a vele sebző és az általa megsebzett ember számára is. Általános tapasztalat, hogy „élet és halál van a nyelv birtokában,” lehet vele ölni és eleveníteni, megépíteni és lerombolni.

„Életünk, történetünk a földön talán nem is egyéb, mint Istenre vonatkozó szavaink kínos-keserves megváltoztatása, kicserélése”²⁷ – írja Pilinszky. De

24 SZABÓ Ildikó: *Agresszió, átok vagy áldás? Az agresszió helye és szerepe a keresztény közösségek életében*, Budapest, Wesley János Kiadó, 2005. 28.

25 ENZSÖL, Ellák: *Szeretet-hittan*, Budapest, Szent Gellért Kiadó, 2001. 56.

26 PILINSZKY János: *Szög és olaj*, Budapest, Vigília, 1982. 89.

27 Uo.

nem csak a róla, hanem a neki mondott szavaink is cserélődnek, miközben haragunk, elkeseredettségünk imádsággá szelídül. Sőt, egymáshoz intézett szavaink is cserélhetőek; liftajtón, itt-ott megüzent fenyegetések, átkok, tűnjenek még oly hatékonyak is, korántsem a legerősebb szavak. Az áldást mondók szép szavai hatalmas erővel szabadítják fel az emberben sikerülni akaró életet. Mert miközben összekapcsolják az áldás kiapadhatatlan forrásával, megnyitják azt minden jóra.